

Şanlıurfa'da İlköğretim Okulu Öğretmenlerine Uygulanan Sigara Anket Sonuçları

The Results of the Cigarette Questionnaire Applied to the Teachers of Primary School in Sanliurfa

Mehmet Gencer, Erkan Ceylan, Erhan Yengil*, Gülşah Ethemoğlu
Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları ve *Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye

Özet

Amaç: Önemli bir halk sağlığı sorunu olmaya devam eden sigara içme alışkanlığı toplumun çeşitli kesimlerinde değişik oranlarda saptanmaktadır. Biz de bu çalışmayı öğretmenler arasında sigara içme alışkanlığı ve bu alışkanlıkla ilgili davranış özelliklerini belirleme amacıyla yaptık.

Metod: 2005 yılında Şanlıurfa'da ilköğretim okullarında çalışan 172 öğretmene sigara içme alışkanlığı ile ilgili anket uygulandı. Ankete katılan öğretmenler "rasgele örnekleme yöntemi" ile seçildi. Öğretmenlerin yaş ortalaması 32 ± 7.5 olup cinsiyet dağılımı 107 erkek, 65 kadın idi.

Bulgular: Ankete katılan öğretmenlerin 50'sinin (%29.1) sigara içtiği saptandı. Bunların 38'i (%76) erkekti. Erkek öğretmenlerde sigara içme oranı (%35.5) kadın öğretmenlere (%18.5) göre yüksekti ($p < 0.05$). Branş öğretmenleri ile sınıf öğretmenleri arasında sigara içme oranı açısından anlamlı bir fark saptanmadı ($p > 0.05$). Sigara içenlerin %56'sının sigaraya başlama yaşı 15-20 yaş arasıydı. Sigaraya başlama nedenleri içinde özentî ve merak %53.1 oranıyla birinci neden olarak saptandı. Sigara içenlerin %80.6'sının sigarayı bırakmayı düşündüğü gözlemlendi. Ankete katılan öğretmenlerin %80.2'sinin pasif olarak sigara dumanına maruz kaldığı saptandı.

Sonuç: Şanlıurfa ilindeki öğretmenlerin sigara içme oranı ülkemizdeki diğer çalışmalara göre düşük olarak saptandı. (Archives of Lung 2007; 8: 5-9)

Anahtar Kelimeler: Sigara, sıklık, anket, öğretmen

Summary

Objective: The habit of smoking, an important problem of public health, has been seen in various classes of the society in different proportions. We conducted a self-administered questionnaire survey of primary-school teachers in Sanliurfa, concerning smoking habits and attitudes.

Method: A questionnaire about habit of smoking is applied to 172 teachers of primary school in Sanliurfa at 2005. The teachers who participated the questionnaire were chosen with "causal sampling method". Among these teachers, 107 were male and 65 were female and the mean age of the group was 32 ± 7.5 years.

Results: It has been fixed that 50 (29.1%) of the teachers have smoked. Thirty-eight (76%) of them were male. The percentages of smokers among the teachers were 35.5% for males and 18.5% for females and significantly higher in males ($p < 0.05$). The percentages of smokers between primary school teachers and secondary school teachers was not statistically significant. The beginning age to smoking was between 15- 20 among 56% of smokers. The most frequent cause to start smoking was imitation and curiosity (53.1%) compared to others. It is noted that 80.6% of smokers thought to quit smoking, and 80.2% of teachers were exposed to smoking passively.

Conclusion: The rate of smoker teachers in Sanliurfa compared to the other studies in our country was lower. (Archives of Lung 2007; 8: 5-9)

Anahtar Kelimeler: Smoking, frequency, questionnaire, teacher

Giriş

Sigara içme alışkanlığı önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu sorunun yol açtığı morbidite ve mortalite ise tamamıyla önlenemez niteliktedir. Akciğer hastalıklarının önemli bir kısmının kontrol ve tedavisinde en kolay ve etkili yöntem, sigarayla savaştır. Temininin kolay, kullanımının yasal olması ve eroin, kokain, alkol, esrar gibi madde bağımlılıkları için geçiş maddesi olması nedeniyle sigara bağımlılığı en sık görülen ve en önemli madde bağımlılığı tipidir (1). Gelişmiş Batı ülkelerinde 1960'lı yıllarda başlatılan bilinçlendirme kampanyaları sonucunda sigara içme oranları erişkinler arasında belirgin oranda azalırken (2) ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde giderek artmaktadır. 1988 yılında Türkiye'yi temsil eder nitelikteki PİAR araştırmasında 15 yaş üzerindeki erkeklerin %62.8'i, kadınların %24.3'ü, tüm nüfusun ise %43.6'sının sigara içtiği saptanmıştır (3). Ülkemiz, kişi başına sigara tüketimi yönünden, Avrupa ülkeleri arasında Yunanistan'dan sonra 2. sırada yer almaktadır. Ülkemizde son yıllarda yapılan aktif eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarıyla belli mesafeler alınmasına rağmen, sigarayla etkili bir savaştan ve başarılı sonuçlardan bahsetmek mümkün değildir. Sigara alışkanlığı toplumun çeşitli kesimlerinde yapılan araştırmalarda değişik oranlarda saptanmaktadır. Ülkemizdeki çalışmalarda erkek doktorlarda %51.5, öğretmenlerde ise %47.1 olarak saptanmıştır (4,5). Gençlerin eğitiminde rol oynayan ve onlara örnek olan öğretmenlerin sigaraya bakışları ve sigara alışkanlıkları ile ilgili özelliklerini saptamak amacıyla 2005-2006 öğretim yılında Şanlıurfa il merkezinde ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlere anket uygulanarak sonuçların tartışılması amaçlandı.

Gereç ve Yöntem

Çalışma Grubu

2005-2006 öğretim yılında Şanlıurfa il merkezinde bulunan 6 ilköğretim okulundaki toplam 216 öğretmen içerisinde rastgele seçilen 189 öğretmene, sigaraya karşı tutumlarını araştırmak, sigarayla ilişkili hastalıklar ve sigara içiminin kontrolü konusundaki düşüncelerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmış bir anket uygulandı. Öğretmenlerden 17'si anketi eksik doldurduklarından değerlendirme dışı bırakıldı ve sonuçta 107'si (%62.2) erkek, 65'i (%37.8) kadın, toplam 172 öğretmenin anket sonuçları değerlendirilmeye alındı.

Yöntem

Anket formu Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) önerdiği kullara uyularak hazırlandı (6). Ankette toplam 35 soru olup birinci bölümde demografik özellikleri, kendilerinin ve ailelerinin sigara alışkanlıklarını değerlendiren 14 soru bulunmaktaydı. İkinci bölümde öğretmenlerin sigaraya başlama nedenlerini, sigara bırakma konusundaki düşüncelerini, sigara içimine bağlı hastalıklar konusundaki bilgi birikimlerini değerlendiren 16 soru bulunmaktaydı. Üçüncü bölümde ise sigara içiminin kontrolüyle ilgili yasal önlemleri kapsayan 5 soru bulunmaktaydı. Göğüs hastalıkları ve aile hekimleri tarafından öğretmenlere rahat bir ortamda, gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra, anket formları dağıtıldı. Anketten elde

edilen sonuçlar daha sonra değerlendirmeye alındı. Sigara kullanımı, "içmeyenler" grubunun alt grupları olarak "hiç denememiş", "denemiş", "bırakmış" (6 ay ve üzeri günde en az bir tane içtikten sonra) ile "içenler" yani "halen her gün içen (6 ay ve üzeri günde en az bir tane)" şeklinde değerlendirildi.

İstatistiksel Yöntem

Kategorik değişkenler (sürekli olmayan değişkenler) sayı ve yüzde ile devamlı değişkenler ise ortalama \pm Standard sapma ile ifade edildi. Bu aşamadan sonra; cinsiyet, sigara içen ve içmeyenler gibi yapılan gruplandırma sonrası; devamlı değişkenlerin karşılaştırılmasında bağımsız gruplar için t-testi; kategorik değişkenlerin karşılaştırılmasında ise ki-kare testi kullanıldı. Hesaplamalar SPSS (versiyon 10.0) istatistik paket programı ile yapıldı. $p < 0.05$ değeri anlamlı olarak kabul edildi.

Bulgular

Öğretmenlerin yaş ortalaması 32 ± 7.5 yıl, cinsiyet dağılımı; 107 (%62.2) erkek, 65 (%37.8) kadın idi. Erkek öğretmenlerin yaş ortalaması 32.7 ± 7.5 yıl, kadınların 30.5 ± 7.3 yıl idi. Ankete katılan öğretmenlerden sigara içenlerle içmeyenlerin yaşları arasında anlamlı fark saptanmadı ($p > 0.05$). Öğretmenlerin 122'si evli 50'si bekarı. Evli ve bekar öğretmenler arasında sigara içme yönünden anlamlı fark saptanmadı ($p > 0.05$). Ankete katılanların 123'ü (%71.5) sigara içmeyi denemiş, 49'u (%28.5) hiç denememişti. Altmış dokuz öğretmen (%40.1) 6 ay ve üzerinde sigara kullanmıştı. Ankete katılan öğretmenlerin 50'sinin (%29.1) halen sigara içtiği saptandı. Bunların 38'i (%76) erkek 12'si (%24) kadındı (Tablo 1, 2). Erkek öğretmenlerde sigara içme oranı kadın öğretmenlere göre yüksekti ($p < 0.05$). Erkeklerde kendi cinsisi içerisinde sigara içme oranı %35.5 iken kadınlarda bu oran %18.5 idi. Öğretmenlerin 113'ü branş öğretmeni, 59'u sınıf öğretmeni idi. Branş öğretmenleri ile sınıf öğretmenleri arasında sigara içme oranı açısından anlamlı bir fark saptanmadı ($p > 0.05$). Sigara içmeyi deneme yaşı 7-35 yaş arası, ortalama 17.4 ± 5.17 yaş idi. Sigara içenlerin %56'sının sigaraya başlama yaşı 15-20 yaş arasıydı. Sigaraya başlama nedenleri içinde özenti ve merak %53.1 oranıyla birinci neden iken, %22 oranla sorunlar yüzünden içme 2. sıklıkta ve %14 oranla arkadaşta etkilenme 3. sıklıkta bulundu (Tablo 2). Sigara içenlerin %56'sı 11-20 adet/gün, %24'ü 6-10 adet/gün sigara tüketirken, %24'ü 0-5 yıl, %28'i 10-14 yıldır sigara içmekteydi (Tablo 3). Ailede sigara içenler sorulduğunda kardeş

Tablo 1. Öğretmenlerin sigara içme durumları n (%)

Sigara içme durumu	Erkek n(%)	Kadın n(%)	Toplam n(%)
	107 (62.2)	65 (37.8)	172
İçmeyenler	69 (64.5)	53 (81.5)	122 (70.9)
Hiç denememiş	18 (16.8)	31 (47.7)	49 (28.5)
Denemiş	89 (83.2)	34 (52.3)	123 (71.5)
6 ay ve üstü içmiş	54 (50.5)	15 (23.1)	69 (40.1)
Aktif içenler	38 (35.5)	12 (18.5)	50 (29.1)

sigara içimi 1. sırada iken babanın sigara kullanımı 2. sırada idi. Sigara içenlerin %80.6'sının (41/50) sigarayı bırakmayı düşündüğü saptandı. Bırakmak isteyenlerin %59.85'i sağlığa zararlı olduğu için, %27.31'i ise ekonomik zarar nedeniyle sigarayı bırakmak istiyordu. Ankete katılanların %98.3'ü sigaranın sağlığa zararlı olduğuna inandığını ifade ederken %91.3'ü pasif maruziyetin de sağlığa zararlı olduğunu bildiklerini ifade etti. Sigaranın yol açtığı hastalıklar sorulduğunda; %97.1'i akciğer kanseri yaptığını, %84.9'ü gırtlak kanseri, %83.1'i kalp damar hastalığı, %63.4'ü kronik bronşit yaptığını bildiği saptandı (Tablo 4). Ankete katılanların %88.4'ü sigara içen kişinin yanında bulunmanın rahatsız edici olduğunu ifade etti.

Ankete katılanların %96.5'i öğretmenlerin sigara içmeyerek çevrelerine örnek olmaları gerektiğini, sigarayı bırakma konusunda ikna etme görevinin %84.9'si doktorların, %72.7'si öğretmenlerin görevi olduğuna inandıklarını belirttiler. Öğretmenlerin sigara içme ve bırakma konusundaki düşünceleri sorgulandığında; sorulara olumlu cevap verenlerin sigara içenler ve içmeyenler arasında anlamlı şekilde farklılık gösterdiği saptandı (Tablo 5). Ankete katılan öğretmenlerin 138'inin (%80.2) pasif olarak sigara dumanına maruz kaldığı saptandı. Öğretmenlerden 25'i alkol 1'i uyarıcı

madde kullanıyordu. Sigara içenler içmeyenlerden daha fazla sıklıkta alkol kullanıyordu ($p<0.05$).

Sigara paketlerinin üzerinde eskiden olduğu gibi 'sağlığa zararlıdır' ifadesinin yeterli olup olmadığı sorusuna %65.7'si 'hayır yeterli değil; görünür, dikkat çekici açıklamalar yapılması daha doğru' şeklinde cevap verdi. %23'ü ise 'bu uyarıları kimse okumadığı için yazılmasının anlamsız olduğu' görüşündeydi. Sigara içenler arasında bu oranlar sırasıyla %50 ve %28 idi. Sigara reklamlarına yaklaşımları sorulduğunda 'reklamlarla insanlar yanıltılabilmekte ve şuuraltı etkilenebilir, bu nedenle kesinlikle yasak olmalıdır' diyenlerin oranı %86, sigara içen grupta ise %80 idi. Ankete katılanların %75.6'sı sigara fiyatlarının caydırıcı olmasından çok artırılması gerektiğini ifade ederken sigara içenlerde bu oran %60 bulundu. 18 yaşından küçüklere sigara satılması konusundaki düşünceler genelde %94.8, sigara içen grupta %94 oranıyla kesinlikle satılmamalıdır yönündeydi. Okul sınırları içinde sigara içilmesi genelde %64.7, sigara içen grupta %33.5 oranında 'kesinlikle içilmemelidir' şeklinde cevaplandırıldı. Ankete katılanların %33.5'i 'okul içinde sigara içimi için ayrılmış odalarda sigara içebilmelidir' derken bu oran sigara içen grupta %58 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Sigara deneme veya başlama nedenleri

Nedenler	%
Merak-Özenti	53.1
Büyüdüğünü hissetme isteği	6.5
Belirgin bir soruna bağlı	22
Ailemde içen olduğu için	3.3
Arkadaşlarımdan etkilendim	14.6
Ünlü bir kişiden etkilendim	0
Sigara reklamlarından etkilendim	0

Tablo 3. Sigara içme miktarları ve cinsiyetler arasındaki farklılık

Adet	Erkek (%)	Kadın (%)	p
1-5/gün	13.2	8.3	AD
6-10/gün	23.7	25	AD
11-20/gün	52.6	66.7	AD
21-40/gün	10.5	0	AD

*AD= $p>0.05$ Anlamlı değil

Tartışma

Gençlerin sigaraya başlamasında yetişkin insan kimliği edinme çatışması, akranların davranış kalıplarını benimseme ve dışlanmama arzusu, cinsel kimliğin kanıtlanmasında sigaranın bir obje olarak kullanımı önemli rol oynamaktadır (7). Reklamların özendirici etkisi, model olarak algılanan ebeveyn veya tanınmış bireylerin sigara kullanması da önemli

Tablo 4. Sigaranın neden olduğu hastalıklar konusundaki bilgiler

Hastalıklar	Evet (%)	Hayır (%)
Akciğer kanseri	97.1	2.9
Mesane kanseri	23.3	76.7
Ağız kanseri	58.7	41.3
Gırtlak kanseri	84.9	15.1
Kalp damar hastalığı	83.1	16.9
Beyin damar hastalığı	57	43
Kronik bronşit	63	36
Yeni doğan bebek ölümü	47.7	52.7

Tablo 5. Sigara içen ve içmeyen öğretmenlerin sigarayı bırakma konusundaki düşünceleri

Düşünceler	Sigara içenler (%)	İçmeyenler (%)	p
Sigara içenlerin çoğu isterlerse sigarayı bırakabilirler	78	93.4	<0.05
Sigarayı bırakmaları önerilmesine karşılık çoğu kişi sigarayı bırakamaz	90	76	<0.05
Sigara içen kişinin yanında bulunmak rahatsız edicidir	74	94.3	<0.001
Öğretmenler sigara içmeyerek çevrelerine örnek olmalıdır	90	99.2	<0.05
Sigarayı bıraktırmada etkili bir yöntem olsa, bu konuda çalışanlar sigarayı bıraktırmada daha istekli davranırlar	94	89	<0.05

faktörlerdendir (8). Birçok araştırmada anne, baba ya da kardeşin sigara içmesinin sigaraya başlamada özendirici rol oynadığı gösterilmiştir (9-11). Üniversite öğrencileri üzerinde yaptığımız başka bir çalışmada öğrencilerin %65.9'u özent, %18.6'sı merak nedeniyle sigarayı denediklerini veya sigaraya başladıklarını belirtmişti. Özent nedenleri içinde ise %36.9 ile ailede sigara içenlerin olması, %26.8 ile arkadaşlardan etkilenme en önemli sigaraya başlama nedenleri olarak öne çıkmaktaydı (12). Bu çalışmada ise sigarayı deneme veya başlama nedenleri arasında özent ve merak %53.1 ile ilk sırada idi. Sigara içenlerin %68'inin ailesinde başka sigara içen vardı. Sigarayı deneme veya başlamada bu denli çevresel etkinin varlığı, sigara ve etkileri konusunda toplumsal bilgilendirme ve bilinçlendirme gereksinimini göstermektedir.

Genel olarak sağlık ve yaşam koşullarının iyi olduğu, kişilerin kendi sağlığına önem verdiği, yasal düzenlemelerle kişilerin sağlıklarının iyi korunduğu yerlerde sigaranın sağlık üzerine olumsuz etkileri de iyi bilinmekte ve sigara içme sıklıkları da düşük olmaktadır. Bu açıdan kişilerin eğitim düzeyi önemli bir faktördür (13). ABD'de 4 yıllık kolej mezunlarının %58.9'u sigarayı hiç denememişken, daha az eğitim almış gruplarda ise bu oran %43.3 olarak bulunmuştur (14,15). Ülkemizdeki durum eğitim düzeyi ile sigara içimi arasındaki bağlantı açısından incelendiğinde sigara içme sıklığının lise düzeyi altındakilerde %37.8, daha üst düzeyde eğitim görenlerde ise %50.3'e çıktığı saptanmıştır (16). Sigara içme davranışının toplumsal bir norm olarak kabul gördüğü ülkemizde doktor ve öğretmen dahil her eğitim seviyesinde sigara içme sıklıkları yüksek bulunmuştur (17,18). Değişik gruplarda yapılan çalışmalarda; Sezer ve ark. kadın doktorlarda sigara içme oranını %34.5, erkek doktorlarda %51.7 saptamışlardır (4). Öğretmenlerde sigara içme oranını Akkoçoğlu %47.4, Teyfik ve ark. ise %42.2 olarak saptamıştır (5,19). Çalışmamızda ülkemizdeki diğer çalışmalardan farklı olarak öğretmenlerin sigara içme oranları hem normal toplum popülasyonundan hem de öğretmenler üzerindeki çalışma sonuçlarından düşük bulundu. Bu, son yıllarda yapılan sigara karşıtı bilgilendirme ve sigara bırakma kampanyalarının olumlu sonuçlarının görülmeye başladığının göstergesi olabilir. Çalışma grubumuzda 6 ay ve üzerinde sigara içme oranlarının diğer çalışmalara yakın olduğu halde halen aktif içen grubun düşük oranda çıkmış olması görüşümüzü desteklemektedir.

Çalışma grubumuzda sigaranın sağlığa zararlı olduğunu hatta kanser yapıcı etkisinin olduğunu bilmeyen neredeyse yoktu. Yine sigara içenlerin %80.6'sı sigarayı bırakmak istediğini, %69.4'ü bırakmayı denediğini ifade ediyordu. Ancak Tablo 5'de görüldüğü gibi sigara içenlerin içmeyenlere göre sigarayı bırakma konusunda daha ümitsiz oldukları söylenebilir. Çoğunluk sigarayı bırakabileceğine inanmasına rağmen bırakamaması ve etkili bir bırakma yöntemi konusunda kuşkuyla davranmaları; sigara ile mücadelede sigaranın zararları konusundaki bilgilendirmelerin yanında sigaranın bırakılması konusundaki destekleri artırmak gerektiğini göstermektedir. Adaylar sigaranın bırakılabileceğini ancak günlük hayatta bunun başarılmasının beklentilerinin altında olduğunu düşündükleri görülmektedir. Sigaranın bırakılması

konusundaki yöntemleri etkili ve yeterli bulmadıkları anlaşıl-makta ancak bırakma yöntemleri konusunda ne derece bilgili oldukları, bu yöntemleri deneyip denemedikleri ile ilgili ayrı bir çalışma yapılması gerekir.

Çalışmamızda sigara içme oranından çok daha fazla oranda öğretmenin, evinde veya okulunda sigara dumanına pasif olarak maruz kaldığı görülmektedir. Öğretmenlerin çok büyük kısmı pasif maruziyetin sağlığa zararlı olduğunu bildiği, sigara içenlerin bile çoğunun sigara içenlerin yanında bulunmayı rahatsız edici bulduğu saptandı (Tablo 5). Öğretmenlerin büyük çoğunluğu, okulda kesinlikle sigara içilmemesi ve okul içinde özel sigara içme odalarının bulunması gerektiğini belirtti. Bu önlemler, başta öğrenciler olmak üzere çevreye de pasif maruziyet oranını azaltacaktır. Pasif maruziyetin önlenmesi için gerekli bilgilendirmelerin artırılması, ev ve iş yerlerinde gerekli düzenlemelerin yapılması yanında yasal tedbirlerin yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Ancak bu tedbirlerin etkinliği ile ilgili çalışmalara ihtiyaç vardır.

Sigara içme alışkanlığı %40-71 oranlarında 15-19 yaşlarında başlamaktadır (3,20). Çalışmamızda da sigara içenlerin %56'sının sigaraya başlama yaşı 15-20 yaş arasıydı. Anket katılan öğretmenler %96.5 oranında 'öğretmenlerin sigara içmeyerek çevrelerine iyi örnek olmaları gerektiğini' belirtmiştir. Birçok çalışmada bu yaşta sigaraya başlamaların büyük çoğunluğunun özentiden kaynaklandığı gösterilmiştir (8). Özellikle sigaraya başlamanın en sık olduğu 10-20 yaş grubunun korunması ve bunların etkilenebileceği kişilerin eğitilmeleri ve gençlere iyi örnek olmaları konusunda bilgilendirilmeleri gerektiği görüşünü desteklemektedir (21,22). Anket katılanların %65.7'si, içenlerin %50'si sigara paketi üzerindeki 'sağlığa zararlıdır' gibi dikkat çekmeyen ifadelerin yeterli olmayıp, açıklamalı ve daha dikkat çekici mesajların olması gerekliliğini belirtmiştir. Bu oranlar, son dönemlerdeki bazı sigara paketlerinin büyük yazı ve işaretlerle uyarıcı mesajlar içermesinin isabetli bir uygulama olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğunun; sigara fiyatlarının caydırıcı olması için çok artırılmasını, 18 yaşından küçüklere kesinlikle sigara satılmamasını istemesi ve sigara reklamları için 'reklamlarla insanlar yanıltılabilmekte ve suuraltı etkilenme olmaktadır, bu nedenle kesinlikle yasak olmalıdır' demesi sigara içme oranlarının toplumlarda azaltılması ile ilgili olarak yol gösterici tedbirleri içermektedir. Ancak bu uygulamaların etkisinin başka çalışmalarda gösterilmesi gerekir.

Çalışmamızda öğretmenlerde sigara içme oranlarının ülkemizdeki diğer çalışmalardan düşük çıkması sigara karşıtı çalışmaların sonuç vermeye başladığı ve bu çalışmaların artırılarak yaygınlaştırılmasının gerekli olduğu söylenebilir. Bu sonuçların daha kapsamlı ve başka meslek grupları üzerindeki çalışmalarla desteklenmesi gerekir.

Kaynaklar

1. Doğan YB. Bağımlılık kavram ve anlayışı. In: Dilbaz HN. Alkol ve alkol dışı madde bağımlılığı. Ankara: 1998. 1-8.
2. Wechsler H, Rigotti NA, Gledhill-Hoyt J, Lee H. Increased levels of cigarette use among collage students: a cause for national concern. JAMA 1998; 280: 1673-8.
3. Sigara alışkanlıkları ve sigara ile mücadele kampanyası kamuoyu araştırması raporu, PIAR, Ocak 1988.

4. Sezer RE, Öztürk ŞZ, Bilgin N, ve ark. Elazığ'da görev yapan hekimlerin sigara konusundaki davranışları ve tutumları. *Doğa Tr J Medical Sciences* 1990; 14: 381-90.
5. Turgut T, Deveci F, Altuntafi E, Muz MH. Elazığ'da lise ve dengi okul öğretmenlerine uygulanan sigara anketi sonuçları. *Solunum* 2001; 3: 295-9
6. Corrao MA, Guindon GE, Sharma N, Shokoohi DF. eds. *Tobacco Control Country Profiles*. Atlanta GA: American Cancer Society; 2000: 344.
7. Pekşen Y. Sigara içiminin nedenleri, epidemiyolojisi, pasif içicilik. In: Tür A. *Sigaranın sağlığa etkileri ve bırakma yöntemleri*. Samsun: Logos Yayıncılık, 1995. 1-28.
8. Dağlı E. Çocuklarda sigaranın zararlı etkileri. *Sigara ve Sağlık*, İstanbul: MEB Yayınları, 1994. 57-8.
9. Gaeta G, Del Castello E, Cuomo S, et al. Personal, familial and environmental factors influencing the inclination of smoking in adolescents: differences between sexes and small-town dwellers. *Cardiologia* 1998; 43: 417-26.
10. Göksel T, Cirit M, Bayındır Ü. İzmir ili lise öğrencilerinin sigara alışkanlıklarını etkileyen faktörler. *Toraks Dergisi* 2001; 3: 49-53.
11. Metintaş S, Sarıboyacı MA, Nuhoğlu S, ve ark. Eskişehir ilindeki üniversite öğrencilerinde sigara içme alışkanlıklarına ait özellikler. *Tüberküloz ve Toraks* 1996; 44: 77-83.
12. Ceylan E, Yanık M, Gencer M. Harran Üniversitesi'ne kayıt yaptıran öğrencilerin sigaraya karşı tutumlarını etkileyen faktörler. *Toraks Dergisi* 2005; 6: 144-50.
13. Çan G. Sigara epidemiyolojisi. In: Özyardımcı N. *Sigara ve Sağlık*. Bursa: 2002. 49-58.
14. Centers for Disease Control and Prevention. Surveillance for selected tobacco use. *Behavior-United States 1990-1994*. *MMWR* 1994; 43: 1-50.
15. Centers for Disease Control and Prevention. Cigarette smoking among adult-United States 1997. *MMWR* 1999; 48: 993-6.
16. Özdoğan S, Savaş İ. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları ve Tüberküloz ABD polikliniğine başvuran ve yatan hastalarda sigara içme özelliklerine göre dağılım. *Tüberküloz ve Toraks* 1993; 41: 35-42.
17. Tuğlu C, Güzelant A, Erdoğan S, ve ark. Hekimlerde sigara içme alışkanlığı ve ruhsal örüntü. *Bağımlılığı Dergisi* 2000; 1: 1-11.
18. Danacı AE, Yorgancıoğlu A, Çelik P, ve ark. Manisa ili lise öğretmenlerinin sigara içmeye karşı tutumları. *Toraks Dergisi* 2000; 1: 16-20.
19. Akkoçoğlu A. Dünyada ve Türkiye'de sigaraya karşı savaşım. *İstanbul Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları ABD-Akciğer Hastalıkları Derneği*, 1991-1992 Sempozyumları, Hürok AŞ, 75-8.
20. Coogan PF, Adams M, Geller AC, et al. Factors associated with smoking among children and adolescents in Connecticut. *Am J Prev Med* 1998; 15: 17-24
21. Sinha DN, Gupta PC. Tobacco use among teachers in Uttar Pradesh Uttaranchal, India. *Indian J Public Health* 2004; 48: 132-7.
22. Fidan F, Sezer M, Demirel R, Kara Z, Ünlü M. Öğretmenlerin sigara içme durumu ve Sigara Yasağı Karşısındaki Tutumları. *Toraks Dergisi* 7: 196-9.